

Tystiolaeth Ysgrifenedig - Iechyd Cyhoeddus Cymru

Ymchwiliad y Pwyllgor Llywodraeth Leol a Thai: Ymateb Landlordiaid Cymdeithasol i Gyflwr Anniogel Tai

Crynodeb

- Mae tai yn un o flociau adeiladu sylfaenol iechyd. Mae cysylltiad cryf rhwng lleithder, llwydni ac oerfel¹ â chlefyd anadlol (yn cynnwys asthma), salwch cardiofasgwlaidd, ac iechyd meddwl gwael.
- Mae'r niwed hwn yn effeithio'n anghymesur ar blant a theuluoedd sy'n byw mewn tldi, ac yn cyfrannu'n uniongyrchol at anghydraddoldebau iechyd².
- Mae Iechyd Cyhoeddus Cymru (ICC) yn cefnogi'r newidiadau arfaethedig i Safon Ansawdd Tai Cymru (SATC) i sicrhau bod landlordiaid cymdeithasol yn cymryd camau rhagweithiol i fynd i'r afael â pheryglon iechyd yn y cartref.
- Byddai ymestyn egwyddorion SATC i'r sector preifat yn sicrhau amddiffyniad cyson ar draws deiliadaethau ac yn lleihau anghydraddoldebau o ran risgiau iechyd sy'n gysylltiedig â thai.
- Mae Iechyd Cyhoeddus Cymru hefyd yn cefnogi cydweithio rhwng gwasanaethau tai ac iechyd, ynghyd â defnyddio mwy ar brofiad bywyd a rhannu data cryfach i lywio polisi ac ymarfer.

Cyflwyniad

Mae Iechyd Cyhoeddus Cymru yn croesawu'r cyfle i gyfrannu tystiolaeth ysgrifenedig i ymchwiliad y Pwyllgor Llywodraeth Leol a Thai. Mae'r ymchwiliad yn edrych ar gyflwr anniogel tai cymdeithasol a chamau Llywodraeth Cymru i gryfhau SATC drwy ei gwneud yn ofynnol i landlordiaid cymdeithasol ymchwilio i beryglon sydd â risg sylweddol o niwed uniongyrchol cyn pen 24 awr a'u hatgyweirio cyn pen 24 awr arall.

Mae Iechyd Cyhoeddus Cymru wedi ymateb i ymgynghoriadau Llywodraeth Cymru ar ansawdd tai o'r blaen, ac rydym yn parhau i gefnogi'r egwyddor bod tai iach yn hanfodol i ddiogelu a gwella iechyd y boblogaeth. Mae ein hymatebion blaenorol wedi pwysleisio'r angen am weithio cydgysylltiedig, monitro, a ffocws ar atal, mewn perthynas â lleithder a llwydni a pheryglon amgylcheddol eraill.

Ansawdd Tai a risgiau iechyd

Mae cyflwr tai yn benderfynydd ehangach sy'n dylanwadu ar iechyd ac anghydraddoldebau iechyd yng Nghymru. Canfu asesiad yn 2024 fod gan bron i 1 o bob 5 cartref yng Nghymru Berygl Categori 1, sy'n golygu bod y cartref mewn cyflwr sy'n beryglus i iechyd³. Mae gan bob un o'r 29 math hyn o berygl y potensial i effeithio ar iechyd a llesiant tenantiaid. Gall y peryglon hyn fod yn arbennig o niweidiol i blant. Er enghraifft, mae plant sy'n byw mewn cartref gyda llwydni neu leithder mewn mwy o berygl o ddatblygu asthma, alergeddau a chyflyrau anadlol eraill.⁴.

Mae gan Gymru rai o'r stoc tai hynaf yn Ewrop⁵ ac mae anheddau hyn yn fwy tebygol o gynnwys peryglon Categori 1⁶. Er enghraifft, mae tai hyn yn fwy tebygol o gynnwys paent plwm a phlymio plwm. Mae data Iechyd Cyhoeddus Cymru yn dangos lefelau

uchel o blwm yn y gwaed mewn cymunedau mwy difreintiedig, ac mae'n debygol bod llawer o'r aelwydydd yr effeithir arnynt yn byw mewn tai cymdeithasol⁷. Gall hyd yn oed cyswllt lefel isel â phlwm achosi niwed gydol oes i ieched, dysgu a chyfleoedd bywyd plant.

Mae tai o ansawdd gwael yn cyfrannu'n sylweddol at glefydau anadlol, salwch cardiofasgwlaidd, anafiadau, ieched meddwl gwael, a phwysau y gellir ei osgoi ar ieched a gwasanaethau ieched⁸. Mae ymchwil profiad bywyd Ieched Cyhoeddus Cymru (i'w gyhoeddi ar 10 Mawrth 2026) yn dangos bod pobl yng Nghymru yn profi lleithder sydd wedi effeithio ar ieched eu plant. *"Roedd y tŷ hwn yn llawn llwydni a lleithder pan symudon ni i mewn, ... roedd ar ddillad gwely fy mhlant, ac roedd yn rhaid i mi symud fy nwy ferch hŷn allan o'u hystafell wely."* *"Roedd rhaid i un plentyn gael anadlydd... yn y gaeaf roedd rhaid iddi gymryd anadlydd oherwydd yr oerfel."* (P9) Mae ceisio rheoli'r llwydni hefyd yn effeithio ar eu llesiant: *"Dydw i ddim yn meddwl ei fod yn dda i'w hieched meddwl gorfod symud dodrefn a newid ystafelloedd yn ddi-baid."*

O safbwynt ieched y cyhoedd, mae SATC yn rhoi cyfle i symud tuag at ddull ataliol o fynd i'r afael â pheryglon yn y cartref. Drwy nodi ac ymateb i risgiau'n gynnar, yn hytrach nag aros am gwynion neu niwed difrifol, gall systemau tai ac ieched gydweithio i amddiffyn trigolion cyn i amodau waethgu.

Gall cryfhau monitro ieched yr amgylchedd ac ymgorffori llwybrau adrodd clir a hygyrch sicrhau bod problemau'n cael eu codi a'u datrys yn gyflym ac yn ddiogel. Mae'r dull hwn yn lleihau pwysau ar wasanaethau ieched drwy atal pobl rhag gorfod ymweld â'u meddyg teulu yn ddiangen, ac atal derbyniadau i'r ysbyty a salwch hirdymor, yn ogystal â hyrwyddo cartrefi iachach a mwy diogel. Mae hefyd yn adlewyrchu'r dewisiadau a glywodd Ieched Cyhoeddus Cymru gan y rhai sydd â phrofiad bywyd o dai afiach, sydd eisiau gallu rhannu eu gwybodaeth unwaith a gweld gwasanaethau'n cydweithio, fel bod eu stori'n cael ei chofio, ei pharchu, a'i defnyddio i ddarparu cymorth hwylus a mwy cydgysylltiedig.

Mae'r budd economaidd i gymdeithas o gael gwared ar y peryglon hyn hefyd yn bwysig. Mae Ieched Cyhoeddus Cymru wedi [amcangyfrif](#) y byddai cael gwared ar y peryglon mwyaf difrifol o dai yng Nghymru, yn arbed £95 miliwn y flwyddyn i'r GIG mewn costau triniaeth wedi'u hosgoi. Amcangyfrifir bod y gost lawn i gymdeithas o adael pobl yn byw mewn tai gwael yng Nghymru tua £1 biliwn y flwyddyn.⁹

Gan edrych tua'r dyfodol, bydd newid hinsawdd yn cynyddu'r risgiau o wres, oerfel a llifogydd, gan niweidio ansawdd tai ymhellach a chynyddu niwed i ieched oni bai bod cartrefi'n cael eu haddasu'n rhagweithiol.

Safon Ansawdd Tai Cymru ac amserlenni

Mae Ieched Cyhoeddus Cymru yn cefnogi newidiadau i SATC i wella amodau byw ac o ganlyniad gwella ieched a lleihau anghydraddoldebau ieched. Mae'r cynigion hyn a'r amserlenni newydd yn gam sylweddol tuag at ymgorffori ieched mewn polisi tai.

Dylai SATC barhau i fynd i'r afael â pheryglon amgylcheddol fel plwm, lleithder a llwydni, a risgiau sy'n gysylltiedig â'r hinsawdd fel gorboethi, oerfel a llifogydd, yn enwedig mewn tai hŷn.

Er bod yr ymchwiliad hwn yn canolbwyntio ar dai cymdeithasol, byddai Iechyd Cyhoeddus Cymru yn cefnogi archwilio cyfleoedd i ymestyn SATC i'r sector rhentu preifat. Canfu'r arolwg diweddaraf o Gyflwr Tai Cymru fod gan y sector rhentu preifat y stoc tai hynaf yn gyffredinol a chyfran uwch o dai o ansawdd gwael (e.e. yn cynnwys lleithder neu beryglon eraill)¹⁰. Byddai tenantiaid y sector rhentu preifat yn elwa ar roi fwy o amddiffyniadau a phŵer i wasanaethau iechyd yr amgylchedd orfodi safonau.

Mae Iechyd Cyhoeddus Cymru yn cefnogi model tai sy'n cynnwys:

Dull cydweithredol

Yn ein cyhoeddiad sydd ar ddod, a fydd yn cael ei gyhoeddi ym mis Mawrth 2026, mae Iechyd Cyhoeddus Cymru yn dangos bod rhanddeiliaid yn cefnogi cydweithio agosach ar draws gwasanaethau tai, iechyd, gofal cymdeithasol a gwasanaethau cymunedol. Ystyrir bod cyfathrebu clir a gweithlu medrus yn hanfodol ar gyfer cyflawniad effeithiol.

Gall dod â thimau gwasanaethau tai, iechyd yr amgylchedd, gofal sylfaenol ac iechyd y cyhoedd ynghyd wella'r broses o nodi a mynd i'r afael ag amodau byw peryglus yn sylweddol. Mae hyn eisoes yn amlwg mewn mentrau llwyddiannus ledled Cymru, fel y prosiect [Cymru Gyntes – Cartrefi Iach, Pobl Iach](#) a amlygwyd yn ein hadroddiad a gyhoeddwyd yn 2025 sef [Llunio dyfodol cartrefi iach yng Nghymru sy'n iach i blant a theuluoedd i fyw ynddynt](#).

Wrth edrych tua'r dyfodol, mae Strategaeth Tai ac Adfywio Cymru¹¹ yn cynnig cyfle gwirioneddol i ymgorffori'r dull cydgysylltiedig hwn, gan droi cydweithio yn welliannau go iawn i gartrefi, iechyd a llesiant pobl.

Ymgysylltu â phrofiad bywyd

Fel y nodwyd yn ein hymateb i'r ymgynghoriad blaenorol, mae profiad bywyd ac adborth gan denantiaid yn hanfodol a dylai lywio gwella gwasanaethau. Mae angen ymgorffori profiad bywyd drwy ymgysylltu cynnar ac ystyrlon er mwyn sicrhau bod polisïau'n adlewyrchu'r heriau y mae pobl yn eu profi a'u bod yn ymarferol i'w cyflawni.

I gyflawni hyn, dylid ymgorffori profiad bywyd ar draws dylunio a chyflawni polisïau drwy gyflogi pobl sydd â phrofiad bywyd mewn rolau strategol, paneli cyd-gynhyrchu, ac ymgysylltu hirdymor â theuluoedd. Mae angen i hyn fod yn arfer craidd gyda'r rhwystrau lleiaf posibl i gyfranogiad. Dylid integreiddio profiad bywyd hefyd mewn fframweithiau monitro a gwerthuso i asesu effaith ymyriadau tai ar iechyd a llesiant.

Integreiddio data iechyd a thai

Mae rhanddeiliaid wedi dweud wrthym hefyd fod data mwy cydgysylltiedig a chyson ar gyflwr tai yn rhoi dealltwriaeth gliriach o'r cysylltiadau rhwng tai ac iechyd, gyda gwybodaeth yn cael ei dwyn ynghyd ar draws awdurdodau lleol, darparwyr tai, gwasanaethau iechyd a'r trydydd sector trwy well rhyngweithredu ac ansawdd data.

Un ffordd y gellid mynd i'r afael â hyn yw drwy Arolygon Tai Cymru rheolaidd a manwl, gyda ffocws cryf ar ddangosyddion sy'n gysylltiedig ag iechyd. Byddai data arolwg gwell yn galluogi gwell dealltwriaeth o ran:

- cyffredinrwydd a dosbarthiad peryglon,
- anghydraddoldebau rhanbarthol, cymdeithasol-economaidd ac iechyd, a'r
- berthynas rhwng amodau tai a chanlyniadau iechyd.

Byddai diweddaru Arolwg Cyflwr Tai Cymru yn fwy rheolaidd yn cryfhau llunio polisïau sy'n seiliedig ar dystiolaeth, ac yn sicrhau bod penderfyniadau'n cael eu llywio gan y data mwyaf cyfredol.

Casgliad

Mae Iechyd Cyhoeddus Cymru yn ystyried bod cyflwr anniogel tai yn broblem iechyd y cyhoedd y gellir ei hatal. Mae SATC newydd yn gam cadarnhaol ymlaen, a gellir cryfhau ei weithrediad ymhellach trwy ganolbwyntio ar atal, gweithio cydgysylltiedig, ymgysylltu ystyrllon â thenantiaid a rhannu data yn gryfach rhwng tai ac iechyd.

Mae sicrhau cartrefi diogel ac iach yn un o'r ymyriadau mwyaf pwerus sydd ar gael i leihau anghydraddoldebau iechyd a gwella canlyniadau hirdymor i bobl Cymru.

¹ Health Equals. (2025). New data shows more than 1 in 4 of us live in homes that could harm our health. Health Equals. https://healthequals.org.uk/data_insights/homes-that-harm-health/

² Holden, K. A., Lee, A. R., Hawcutt, D. B., & Sinha, I. P. (2023). The impact of poor housing and indoor air quality on respiratory health in children. *Breathe* (Sheffield, Lloegr), 19(2), 230058. <https://doi.org/10.1183/20734735.0058-2023>

³ *Gofal a Thrwsio Cymru* (2024). *Polisi ac Ymchwil: Cyflwr Tai*.

⁴ Gehrt, Daniel a Hafner, Marco a Christoffersen, Jens. (2021). Impacts of the indoor environment in our homes and schools on child health: A novel analysis using the EU-SILC Database. https://www.researchgate.net/publication/354793221_Impacts_of_the_indoor_environment_in_our_homes_and_schools_on_child_health_A_novel_analysis_using_the_EU-SILC_Database

⁵ Grŵp Cyngori ar Ddatgarboneiddio Cartrefi yng Nghymru (2019). *Adolygiad annibynnol ar ddatgarboneiddio cartrefi yng Nghymru: Adroddiad i Weinidogion Cymru* (Hawlfraint y Goron). Llywodraeth Cymru. <https://www.llyw.cymru/adolygiad-annibynnol-ar-ddatgarboneiddio-cartrefi-yng-nghymru-adroddiad>

⁶ Llywodraeth Cymru. (2020). *Arolwg Cyflwr Tai Cymru 2017-18: Prif ganlyniadau (wedi'u diweddaru) Ebrill 2017 i Fawrth 2018* (Datganiad Ystadegol Cyntaf SFR 10/2020). Llywodraeth Cymru. <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/statistics-and-research/2020-02/welsh-housing-conditions-survey-headline-results-april-2017-march-2018-update-570.pdf>

⁷ Iechyd Cyhoeddus Cymru. (dim dyddiad). *Cyswllt â Phlwm*. Iechyd Cyhoeddus Cymru. <https://icc.gig.cymru/gwasanaethau-a-thimau/iechyd-cyhoeddus-amgylcheddol/cyswllt-a-phlwm/>

⁸ Y Weinyddiaeth Tai, Cymunedau a Llywodraeth Leol, yr Adran Iechyd a Gofal Cymdeithasol, ac Asiantaeth Diogelwch Iechyd y DU. (2024). *Understanding and addressing the health risks of damp and mould in the home*. <https://www.gov.uk/government/publications/damp-and-mould-understanding-and-addressing-the-health-risks-for-rented-housing-providers/understanding-and-addressing-the-health-risks-of-damp-and-mould-in-the-home--2>

⁹ Nicol S, Garrett H, Woodfine L, Watkins G, Woodham A. (2019). Cost lawn tai gwael yng Nghymru, Building Research Establishment Ltd, Iechyd Cyhoeddus Cymru, Llywodraeth Cymru.

¹⁰ Llywodraeth Cymru. (2018). Arolwg Cyflwr Tai Cymru (prif ganlyniadau): Ebrill 2017 i Fawrth 2018. <https://www.llyw.cymru/arolwg-cyflwr-tai-cymru-prif-ganlyniadau-ebrill-2017-i-mawrth-2018>

¹¹ Llywodraeth Cymru. (2025). Crynodeb o Ymatebion: Papur Gwyn ar sicrhau llwybr tuag at Dai Digonol, gan gynnwys Rhenti Teg a Fforddiadwyedd. <https://www.llyw.cymru/papur-gwyn-ar-creu-llwybr-tuag-dai-digonol-gan-gynnwys-rhenti-teg-fforddiadwyedd>